

K NÁRODNOSTNEJ OTÁZKE V RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDE ZA PRVEJ SVETOVEJ VOJNY – (ZASTÚPENIE SLOVÁKOV V JEDNOTKÁCH PECHOTY A JAZDECTVA V ROKU 1918)

MARIÁN HRONSKÝ

M. HRONSKÝ: To the ethnic problems within the Austrian-Hungarian Army during World War I. Slovak representation in the infantry and cavalry troops in 1918. *Vojenská história*, 4, 2, 2000. pp 14 – 35, Bratislava.

Study deals with national problematicity within Austrian-Hungarian Army, particularly with national questions of Slovak Army. Author analyzes on the one hand Slovak society's attitudes to the warfare and at the other hand government and military countermeasures. The article depicts the combat activity and esteem of heroism of Slovak soldiers on front-line combat operations of World War I. As well as draws the plastic picture of desert causes and their rebellion in rear, also in front units. Author shows how the growth of national consciousness within the army influenced the disintegration of Habsburgh Monarchy.

Military History. Austrian-Hungarian Army. National problematicity. World War I.

Podobne ako bola národnostná problematika bytostne spätá s existenciou mnohonárodnej habsburskej monarchie, bola imanentná aj celému vývoju rakúsko-uhorskej armády a v rôznych obdobiach historického vývoja v tej či onej miere ovplyvňovala mnohé stránky ozbrojených síl monarchie. Už v druhej polovici 19. storočia nadobúdala na dôraznosti a pokiaľ pred prvou svetovou vojnou národnostný problém v armáde dost často podmieňoval politické, administratívne, ekonomické a taktické i strategické rozhodnutia,¹ tak rozhodne tento problém v armáde nestratil na dôležitosť ani v čase „Veľkej vojny“ – skôr naopak. No v mimoriadnych okolnostiach vojny, keď rozhodujúce slovo mali vojaci, všetky prejavy a aktivity v tomto smere sa už transformovali do veľmi pragmatických úsilí a opatrení na zvýšenie, resp. zachovanie bojaskopnosti mnonárodnostnej armády na frontoch a na udržanie pokoja, poriadku i výkonnosti zázemia.

V týchto súvislostiach sa najvýraznejšie vynoril na povrch problém „spol'ahlivosti“ či lojálnosti mužstva jednotlivých jednotiek mnohonárodnostnej armády na frontoch i otázka ex-teritoriality v dislokácii ich náhradných telies v zázemí. To však, pochopiteľne, zďaleka neprezentovalo celú národnostnú problematiku v rakúsko-uhorskej armáde v období prvej svetovej vojny. Podobne ako pred vojnou, patrilo sem svojou mierou aj naďalej široké spektrum opatrení vžitej praxe. Od foriem prístupu, stavovsky a spoločensky podmienených konvencií a pod., od zloženia a rozhodovania odvodových komisií a otázok sociálneho charakteru, možnosti uplatnenia sa v armáde, možnosti vyhnúť sa službe v armáde i mobilizácii, cez rozdielne zaobchádzanie s mužstvom vládncích národov a príslušníkmi nenemeckej a nemaďarskej národnosti a pokiaľ išlo o činnosť vojenských súdov, či prístup k vojenskému vzdelaniu až po využívanie armády proti demokratickým, protivojnovým a národnostným hnutiam.² Ale aj otázka jazykovej nejednotnosti rakúsko-uhorských ozbrojených síl a s tým súvisiace otázky veliacej, služobnej či plukovej reči predstavovali stále dôležitú súčasť národnostnej

¹DANGL, V.: Národnostná problematika v rakúsko-uhorskej armáde a Slováci. In: *Československý časopis historický*, roč. XXIV., č. 6, s. 851.

²Tamže, s. 852.

problematiky v armáde. Problémy v týchto súvislostiach sa v celej svojej šírke odhalili práve až po prepuknutí prvej svetovej vojny, lebo do armády prichádzali záložní dôstojníci, stavy jednotiek sa dopĺňovali na vojnové počty zo všetkých národností monarchie. Dochádzalo k ich presunom a čiastočnému premiešaniu, odkrývajú sa nedostatky v rečovej príprave dôstojníkov a pod. Tieto a ďalšie problémy v jazykovej sfére napokon ovplyvňovali aj akcioskopnosť jednotiek a došlo napríklad k tak absurdným prípadom, že nemecký dôstojník veliaci Slovákom musel vydávať rozkazy v angličtine, lebo iba tak sa mohol dohovoriť s mužstvom, v ktorom boli i viacerí slovenskí navrátilci z USA – tzv. Amerikáni.³

Je fakt, že silu národnooslobodzovacieho hnutia slovanských národov v Rakúsko-Uhorsku, a tým i dôležitosť národnostnej otázky a jej rozkladného vplyvu v armáde, v plnej miere odhalila až záverečná fáza vojny. Pri skúmaní tejto otázky v období prvej svetovej vojny však musíme mať stále na zreteli, že protirakúsko-uhorské hnutie vojakov porobených národov a národností monarchie bolo živelné a prevládala v ňom zmes antimilitaristických, nacionalistických, rusofilských a „všeslovanských“ myšlienok a nálad tých čias. Treba vidieť aj to, že išlo o hnutie najširších vrstiev, že náladu vojakov určovalo nielen ich národné povedomie, ale aj katastrofálne sociálne dôsledky vojny. To všetko sa v zázemí výrazne prejavilo napríklad už vo vojenských vzburách v náhradných práporoch na jar 1918. No až búrlivý politický vývoj v celej monarchii v poslednej fáze vojny našiel svoj zreteľný odraz aj v rakúsko-uhorskej armáde na frontoch. Veľká časť mužstva národnostne pestrých rakúsko-uhorských divízií na talianskom fronte bola hlboko ovplyvnená rozmachom národnooslobodzovacieho hnutia v monarchii, a to sa stalo osudné nielen celému frontu, ale aj celej rakúsko-uhorskej armáde.

Nemožno poprieť, že nerovnoprávne postavenie národov a národností v monarchii významnou mierou napomohlo rozpad Rakúsko-Uhorska v roku 1918. To aj napriek tomu, že jednotlivé národnostné skupiny bojovali na strane monarchie poväčšinu prvej svetovej vojny. No pri skúmaní nacionálneho aspektu rozpadu habsburskej monarchie a jej armády nemožno zabúdať ani na tradičný a trvalý spor budapeštianskej a viedenskej politiky v dualistickom štáte, lebo maďarská politika patrila k najväčším hrobárom Rakúsko-Uhorska. Vo vojenskej oblasti sa to najvýraznejšie prejavovalo už v predvojnovom období v podobe tradičného maďarsko-rakúskeho súperenia v armáde, vo vzťahu honvédstva a spoločnej armády a pod. Dezintegračné úsilia a tendencie Maďarov neprestali pulzovať ani cez vojnu. Napríklad keď sa od mája 1917 pripravovala posledná veľká reorganizácia rakúsko-uhorskej armády, v súvislosti s ňou silneli na maďarskej strane aj separatistické tendencie šírené nádejou, že sa uhorskej vláde podarí presadiť požiadavky osobitnej maďarskej armády v tej forme, že časti spoločnej c. k. armády regrutované z územia Uhorska sa premenia na úplne samostatné maďarské vojsko, s maďarskou veliacou rečou, s príslušným delostrelectvom, technickými jednotkami a so všetkými potrebami a výstrojom. Do neho sa potom malo vliať aj celé honvédstvo. Ešte 21. 11. 1917 nový maďarský ministerský predseda v budapeštianskom sneme konštatoval, že to, aby sa maďarská národná armáda stala skutkom, nebolo nikdy tak blízko ako teraz a celá vec bude v najkratšom čase vybavená – čo sa však nestalo.⁴ Napokon maďarská politika mala svoj veľký podiel aj na demoralizácii a konečnom rozpade rakúsko-uhorskej armády, keď od 20. októbra 1918 začali medzi frontových vojakov prenikať z budapeštianskeho parlamentu poplašné správy, v ktorých sa konštatovalo, že „vojnu sme prehrali“, ako aj žiadosť maďarskej opozície, aby uhorské pluky boli stiahnuté z talianskeho frontu a zabezpečovali obranu hraníc Uhorska.⁵

Naznačený problém „spol'ahlivosti“ či lojálnosti mužstva jednotlivých jednotiek mnohonárodnostnej armády a s tým súvisiacej národnostnej otázky a jej rozkladného vplyvu

³Tamže, s. 879-880.

⁴HRONSKÝ, M.: K otázkam vedenia vojny, dopĺňovania a zásobovania rakúsko-uhorskej armády v prvej svetovej vojne (1914-1918). Vojenské obzory – H. Roč. 3, 1996, s. 35.

⁵HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: Vojenské dejiny Slovenska (1914-1939), IV. zväzok. Bratislava 1996, s. 89.

v armáde sa začal vo výraznejších podobách objavovať už v predvojnovom období. Národnostne boli motivované povstania v južnej Dalmácii v roku 1869 a 1881 ovplyvnené uplatňovaním záväznej vojenskej služby a národnostná problematika silne poznamenala aj antimilitaristické hnutie v Čechách. Podobne aj postoje vojakov slovanských národností v období anekčnej krízy, a najmä balkánskych vojen, pričom netreba zabúdať ani na nespoľahlivosť talianskeho mužstva v rakúsko-uhorskej armáde.⁶

Hlavné velenie nepodceňovalo nebezpečenstvo divergentného pôsobenia národnostnej problematiky v armáde, lebo jej muselo niekedy podriadiť dôležité rozhodnutia strategickej povahy. Ako príklad môže poslúžiť plán na vojenské obsadenie Uhorska na jeseň 1905, v období maximálneho vyhrotenia napätia medzi maďarskou opozíciou a panovníkom, keď vznikli viaceré elaboráty o tzv. spoľahlivých a nespoľahlivých plukoch spoločnej armády. Pri vypracovaní tohto plánu totiž jeho autori museli vychádzať z národnostného charakteru jednotlivých plukov „vhodných“ na takýto ozbrojený zásah v Uhorsku. Pri určovaní lojálnosti k dynastii vtedy ako „nespoľahlivé“ boli označené všetky honvédske posádky a tie jednotky spoločnej armády, kde počet príslušníkov maďarskej národnosti presahoval 50 percent.⁷ Pokiaľ išlo o jednotky s mužstvom nemaďarských národností, tie zaradili do kategórie „otázni“, okrem plukov s chorvátskym a rumunským mužstvom, kde sa predpokladala oddanosť panovníckemu dvoru.⁸ Známe sú aj vážne obavy náčelníka generálneho štábu rakúsko-uhorskej armády maršala Conrada z maďarského separatizmu, napríklad viac sa obával už len maďarských jazykových požiadaviek v armáde než socialistickej a anarchistickej propagandy.⁹

Príkladov zjavného ovplyvnenia čisto vojenských princípov národnostnou problematikou už v predvojnovom období však existuje viac a rôzneho druhu, podobne ako sa rôznym spôsobom, formami i intenzitou prejavovali aj postoje jednotlivých etník mnohonárodnostnej monarchie k armáde, k otázke militarizmu a neskôr k svetovej vojne. Pokiaľ išlo o Slovákov, v spomínanom pláne na vojenské obsadenie Uhorska z roku 1905 ich zadelili do kategórie „otázni“ s predpokladom, že budú nasledovať toho, „kto ich pohne do určitého smeru“. Vzhľadom na politickú nadvládu Maďarov na Slovensku však tento plán predpokladal, že asi budú skôr inklinovať k Maďarom.¹⁰ To aj napriek tomu, že vtedy ešte inštitúcia panovníka a habsburskej dynastie požívala v slovenskej societe veľkú autoritu, ako aj viera v odvekú platnosť a stabilitu spoločenských poriadkov. Pritom vernosti vojenskej prísaha – čiže panovníkovi – sa medzi slovenskými vojakmi tradične prikladala vážnosť priam posvätného záväzku.

Od prelomu storočia do vypuknutia svetovej vojny sa však vzťah slovenskej verejnosti k armáde nebyvale zhoršil. A to najmä počas anekčnej krízy roku 1908 a balkánskych vojen v roku 1912 – 1913, čiže v období, keď dochádzalo k eskalácii medzinárodného napätia a črtala sa možnosť vojenského konfliktu za účasti monarchie. Vtedy kritika armády prerastala do otvorených antimilitaristických nálad a akcií. Z rôznych krajov Slovenska prichádzali správy o „panslavistických“, prosrbských a protivojnových prejavoch a o verbálnych útokoch na armádu. Objavovali sa letáky, organizovali ľudové zhromaždenia s protivojnovým obsahom. Prudko vzrástlo odopieranie poslušnosti pri nástupe vojenskej služby vojnopovinných osôb.¹¹ Celkove v období balkánskych vojen sa ilúzie o kladnom vzťahu spoločnosti k armáde, ktoré sa dovtedy pestovali v najvyšších vojenských kruhoch, rozplynuli.

⁶ DANGL, V.: c. d., s. 880.

⁷ V inom elaboráte sa za úplne „spoľahlivé“ považovali iba tie pluky spoločnej armády, v ktorých maďarský element nepresahoval 20 %. (PEBALL, K. – ROTHENBERG: Az „U“ úgy. In: Hadtörténelmi közlemények, XVII., 1970, č. 4, s. 724-737). Tiež Dangel, V.: c. d., s. 880.

⁸ Tamže, s. 738-745. Pozri tiež DANGL, V.: c. d., s. 880-881.

⁹ ŠAPOŠNIKOV, B.: Mozek armády. Zborník MNO, 1968, č. 2, s. 51.

¹⁰ DANGL, V.: c. d., s. 880-881.

¹¹ DANGL, V. – SEGEŠ, V.: Vojenské dejiny Slovenska (1711-1914), III. zväzok, Bratislava 1996, s. 219.

Nespolahlivosť zázemia v prípade vojny so Srbskom, prípadne s Ruskom, nebola ani z vnútorpolitického, ani z vojenskostrategického hľadiska zanedbateľná záležitosť. Vládnuce kruhy sa obávali rozvoja hnutí odporu, ktoré by narušali nielen vojenské prípravy a rozvinutie vojenských akcií, ale ohrozovali samu podstatu režimu najmä v období vypuknutia vojny alebo v čase jej bezprostrednej hrozby. Antimilitarizmus a proslovanské cítenie hlavne vnútri armády mohli mať nedozerné následky pre vojenské i politické ciele dynastie a rakúskych a maďarských vládnucich kruhov. Uhorský ministerský predseda Štefan Tisza vážne počítal s tým, že pri vyhlásení pripravovanej vojny môže na národnostných územiach dôjsť k revoltám. Preto sa robili všemožné opatrenia na zamedzenie tejto možnosti ešte pred vypuknutím vojnového konfliktu.¹² Patrilo k nim, okrem výnimiek vojnových zákonov z roku 1912, aj sankcionovanie zákona č. 34/1913, ktorým sa podstatne rozšíril trestný postih za previnenia voči existencii kráľovskej inštitúcie, voči dynastii a samotnej osobe panovníka (pri vypuknutí svetovej vojny boli často napádané práve medzi srbským, ruským a slovenským dedinským obyvateľstvom). 23. júla 1914 vstúpili v Uhorsku do platnosti prísne nariadenia o zrušení slobody zhromažďovania, prejavu tlače, na ktorú bola uvalená prísna cenzúra. Vyhlásením mobilizácie sa aj civilná moc dostala do rúk vojenského vedenia. Parlament sa nezvolával a podľa paragrafu 14 ústavy zlikvidovali sa posledné zvyšky občianskych práv.¹³ Vo vojne sa aj celé hospodárstvo monarchie dostávalo pod vojenský dozor – bolo zmilitarizované.¹⁴

Prvý vojnový ošial v Budapešti (ale aj v iných mestách Uhorska), ktorý sa potom viac ráz opakoval, vypukol už 26. júla 1914 po vyhlásení čiastočnej mobilizácie a mal zjavne protislovanský pogromistický charakter. Na Slovensku prebiehal v podobe šovinistickej honby „na panslávov – ruských špiónov a zradcov uhorskej vlasti“. Tá sa sústredila najmä na osoby a rodiny známejších národne uvedomelých Slovákov, ktorých stíhali po vykonštruovaných obvineniach zo „zločinu poburovania“ i podozrení zo špionáže. No väznicе vojenských veliteľstiev zväčša zaplnili prostí Slováci za výroky či urážky panovníka podľa zákona č. 34/1913 a za prejavy sympatií voči Srbom a Rusom. Súhrne sa uvádza, že v októbri 1914 bolo vo väzniciach približne 600 Slovákov.¹⁵

Práve pokiaľ išlo o Slovákov, vystupňovaný maďarský šovinizmus a vládny teror sa vôbec netajil tým, že nadišla chvíľa posledného účtovania. Vo všetkých slovenských okresoch vypracovali úrady „proskripčné listiny“ – zoznamy podozrivých slovenských národných, ale aj iných činiteľov, ktoré sa spolu so svojimi rodinami dostali pod policajný dozor. Mnohí z podozrivých museli hneď narukovať a po niekoľkých dňoch ich odvelili na front. Vo svojich dokladoch mali doložku s upozornením, že sú nebezpečnými panslávmi, ktorých treba prísne pozorovať atď. Neskôr o tom referoval martinskému deklaračnému zhromaždeniu predseda Slovenskej národnej strany Matúš Dula: „...Ledva, že sa (1. svetová vojna – poz. M. H.) začala: boli temer vo všetkých krajoch nášho Slovenska zostavené proskripčné listiny o našich svojomu rodu verných ľudoch, pri aktívnej, alebo aspoň trpnej asistencii vrchností boli: aranžované pohony proti našim celkom bezúhonným, ba s verejnými vecami sa ani nezapodievajúcim ľudom, čiastočne zošediveným starcom, ba aj dámam, naši synovia a bratia, len čo sa pod vojenské zástavy dostali, boli verejne inzultovaní, opl'úvaní a v okovách ulicami prevádzaní, bez každej inej príčiny, len preto, že známe bolo ich priznávanie sa k nášmu národu...“¹⁶

Skutočne výraznou črtou nastupujúceho vojensko-policajného režimu na Slovensku bolo brutálne potlačenie každého národného prejavu, pričom prostý pud sebazáchovy prinútil politické organizácie Slovákov vyhlásiť politickú pasivitu, resp. lojalitu s vládou a jej vojnovou politikou hneď na začiatku vojny. K osvedčeným nástrojom potlačenia národného či sociál-

¹²GALANTAI, J.: Magyarorszáგ az első világháborúban 1914-1918. Budapest 1974, s. 136.

¹³HRONSKÝ, M.: Slovensko pri zrode Československa. Bratislava 1987, s. 36.

¹⁴Tamže, s. 95-106.

¹⁵Podrobnejšie pozri tamže, s. 38-39.

¹⁶MEDVECKÝ, K. A.: Slovenský prevrat. III. zväzok, Trnava 1930, s. 355-356.

neho pohybu na Slovensku, ku ktorým patrila štátna správa, justícia a orgány ministerstva vnútra, sa vo zvýšenej miere začalo pridávať aj vojsko. Už v predvečer čiastočnej mobilizácie boli vydané pokyny na opatrenia pre „zachovanie kľudu a poriadku za všetkých okolností“. Ministerstvo pripomenulo nevyhnutnosť „bezohľadného postupu proti vzpurným alebo čo len neochotu prejavujúcim živlom“ a upozornilo na svoj výnos z čiastočnej mobilizácie z roku 1912, podľa ktorého museli byť „dôstojníci, ktorí velia transportom... ozbrojení ostrou šablou a nabitým revolverom, aby sa vyhli všetkým ťažkostiam“.¹⁷ Súviselo to s obavami, s ktorými vojenské orgány očakávali priebeh mobilizácie najmä v národnostných územiach monarchie.

Ako sme už naznačili, s istým prejavom nesúhlasu a odporu sa na začiatku vojny stretávame aj na Slovensku. Napríklad aj Robotnícke noviny priniesli správu, že slovenskí vojaci sú súdení a posielaní do väzenia za výroky, že nebudú bojovať proti Srbsku a Rusku.¹⁸ Úradné hlásenia z tých čias obsahovali správy o sympatiách slovenského obyvateľstva s bojom Srbov, s Rusmi a o nenávisťných výrokoch na adresu monarchie, panovníka, maďarských vládnucich tried a proti národnostnému útlaku vôbec.¹⁹ Napokon o istých „velezradných výrokoch“ zo Slovenska, ktoré sú vraj výsledkom rusofilskej propagandy už pred vojny, sa hovorilo aj v jednej dôvernej správe náčelníka generálneho štábu maršala Conrada z Hötzenendorfu adresovanej kancelárii cisára.²⁰

V každom prípade išlo iba o ojedinelé prejavy nesúhlasu, ktoré boli veľmi ľahko zlikvidované. Počas mobilizácie sa na Slovensku skutočne ani nevyskytli mimoriadne prípady masovejšieho odporu, čo sa aj vzhľadom na mimoriadne vojenské opatrenia i zákony ťažko dalo očakávať. Podobne to bolo aj v iných častiach habsburskej monarchie. Predsa tu však bol istý rozdiel medzi nadšením, s ktorým vojnu privítali v maďarských krajoch Uhorska i v nemeckých častiach Rakúska. Pochopiteľne, to neznamena, že rozjasané davy maďarských a maďarónskych „hurávlascov“ netiahli aj ulicami slovenských miest a aj medzi slovenským obyvateľstvom boli takí, ktorých sa propagandou o „spravodlivej“, „svätej“, pritom krátkej a víťaznej vojne podarilo úradom, učiteľom i kňazom a pod. natoľko zmanipulovať, že podľahli nadšeniu. Napokon pre časť populácie, až do prvých otrasných zážitkov na fronte, vojna bola predsa len nómum, ktoré nielenže prekvapilo, omráčilo, ale dobrodružnejšie povahy i osviežilo a vzrušovalo.

Celkove vojenské i civilné úrady mobilizáciu na Slovensku zvládli bez väčších problémov, čo s príjemným prekvapením a uspokojením konštatovali aj záverečné správy županov jednotlivých slovenských žúp.²¹ Vzhľadom na to, že sa už vopred počítalo s istou mierou nespoľahlivosti mužstva slovanských národností v prípade vojny so Srbskom a Ruskom, prvé boje na frontoch priniesli rakúskemu veleniu armády ešte príjemnejšie prekvapenie. Aj pokiaľ išlo o slovenských vojakov mobilizovaných v V. bratislavskom a VI. košickom zbore, ktoré boli v rámci 1. a 4. armády boli nasadené na východnom fronte proti Rusom. Našlo to svoj výraz nielen v pochvalách a vyznamenaniach priamych veliteľov príslušných „slovenských“ plukov, veliteľov zborov i hlavného veliteľa arcikniežata Fridricha, ale dokonca sám náčelník generálneho štábu maršal Conrad v jednom zo svojich elaborátov o vnútropolitickú situáciu v monarchii, ktoré posielal vojenskej kancelárii cisára, následníkovi trónu Karolovi a ministromi vojny, v časti venovanej Slovákom konštatoval, že „bojovali hrdinsky a často javili oduševnené zmýšľanie, patriotizmus a vernosť dynastií“.²²

¹⁷PICHLÍK, K. – VÁVRA, V. – KŘÍŽEK, J.: Červeno-bílá a rudá. Praha 1967, s. 21.

¹⁸Robotnícke noviny, 7. 9. 1914.

¹⁹HOLOTÍK, L.: Októbrová revolúcia a národnoslobodzovacie hnutie na Slovensku v rokoch 1917-1918. Bratislava 1958, s. 29.

²⁰MARTINEK, M.: Maršal Conrad z Hötzenendorfu o Slovákoch. Průdy, roč. XII. (1928), č. 8, s. 495.

²¹HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: c. d., s. 25.

²²HRONSKÝ, M.: Pohyb východného frontu (august 1914 – máj 1915) a jeho dosah a ohlas na Slovensku. In: Vojenská história, roč. 1, 1997, č. 1, s. 28.

Viac než uznanlivé články priniesli aj niektoré nemecké a maďarské časopisy poukazujúce na chabrosť a hrdinstvo slovenských vojakov v haličskej bitke s tým, že „slovenské pluky vyvrátili hrdinskými skutkami všetky lži“, ktoré hovorili o ich nespoľahlivosti.²³ V týchto súvislostiach sa dôveryhodnejšími javia aj niektoré údaje, že v prvom roku vojny hlavné velenie rakúsko-uhorskej armády Slovákov zaraďovalo medzi najspoľahlivejšie národnosti monarchie - azda i Nemci a Maďari zostávali za nimi.²⁴

Lenže v haličskej bitke roku 1914 rakúsko-uhorská armáda utrpela porážku, z ktorej sa už nikdy celkom nespamätala, a tak rakúske velenie sa v podstate nikdy nezbavilo ostňa podozrievania mužstva nenemeckých a nemaďarských jednotiek v armáde. Napríklad keď jedna z českých divízií – 26. vlastibranecká (Landwehr) – sa medzi 6. a 11. septembrom 1914 stenčila z 8920 mužov na 2200 a tento úbytok len z malej časti tvorili zranení a padlí, dostala sa do vážneho podozrenia. Veliteľ 4. armády gen. Móric Auffenberg (v rámci tejto armády bojovala vtedy aj východoslovenská 27. pešia divízia) neskôr vyslovil názor, že „už vtedy sa v radoch divízie prejavila antimilitaristicko-pacifistická propaganda, ktorou bolo v mieri spracované práve niekoľko jej plukov.“²⁵ Prítom Conrad von Hötzendorf vyslovil oveľa tvrdšie, a nie celkom oprávnené obvinenie na adresu 21. pešej divízie, ktorá zas utrpela porážku na srbskom fronte, že jej príčinou je protirakúske zmyšľanie mužstva a nad 21. divíziou bolo vyhlásené stanné právo.²⁶

Ostražitosť ústredných vojenských orgánov voči jednotkám s prevahou mužstva slovanských národností prirodzene stúpla, keď sa na prelome rokov 1914 – 1915 ruské vojská dostali až na uhorsko-haličské hranice v Karpatoch a nebezpečne smerovali do centra monarchie, čo sa odrazilo aj v zmyšľaní a náladách slovenskej i českej spoločnosti.²⁷ Vzhľadom na zhrzené reakcie hlavného velenia rakúsko-uhorskej armády i samotného cisára Františka Jozefa, nie je možné v týchto súvislostiach aspoň nespomenúť známe prechody do zajatia väčšej časti 28. pešieho pluku zo začiatku apríla a 36. pešieho pluku z konca mája 1915, ktoré sa predsa len vynímali aj medzi dosť častými sťažnosťami rakúskej generality na velezradné správanie českých vojakov. To však ešte neznamená, že podobné obvinenia (alebo, z iného pera, pochvaly) zo zlyhania platia o všetkých českých jednotkách v rakúsko-uhorskej armáde. Napríklad o 21. pešom pluku z Čáslavi bojujúcom v rámci XX. armádneho zboru, ktorý sa považoval za elitu, výkvet c. a k. armády a istý čas mu velil priamo následník trónu Karol.²⁸

S prechodmi do zajatia, najčastejšie na ruskú stranu frontu, sa stretávame aj u slovenských jednotiek, i keď nedisponujeme údajmi o hromadných prechodoch a išlo skôr o prebehnutia jednotlivcov, respektíve menších skupiniek. Celkove však možno vysloviť konštatovanie, že dezercia k nepriateľovi, resp. vzdávanie sa bez boja ako najbežnejšia forma nesúhlasu a antipatie k vojne a monarchii i najschodnejšia forma úniku z hrôz frontových bojov, bola v prvých rokoch vojny najvýraznejšou formou odporu v rakúsko-uhorskej armáde. Odrazilo sa to aj vo výhražných rozkazoch štábov niektorých divízií. Napríklad, že „všetci dôstojníci a vojaci bez výnimky sú bezpodmienečne povinní zabrániť všetkými prostriedkami, obzvlášť osobným použitím zbraní, prebiehanie k nepriateľovi a vzdávaniu sa bez boja“ alebo ešte tvrdšie: „Dezertéri, či už k nepriateľovi alebo na neutrálne územie, budú potrestaní smrťou. V prvom prípade obesení, v druhom zastrelení. Ich majetok zabaví štát.“²⁹

²³REICHSPOST, 6. 9. 1914. Tiež HRONSKÝ, M.: Pohyb východného frontu... c. d., s. 28-29.

²⁴HAVEL, P.: K otázce bojové morálky českých vojáků v počáteční fázi světové války. In: Od Sarajeva k Velké válce, zv. II., Praha 1995, s. 53.

²⁵PICHLÍK, K. – VÁVRA, V. – KRÍŽEK, J.: c. d., s. 25.

²⁶Tamže, s. 23-25.

²⁷Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M.: Pohyb východného frontu... c. d., s. 31-32.

²⁸Pozri GALANDAUER, J.: Karel I. Poslední český král. Praha 1998, s. 93.

²⁹PICHLÍK, K. – VÁVRA, V. – KRÍŽEK, J.: c. d., s. 42-43.

Pre nasadenie nejakého vojenského útvaru vyššie vojenské velenie, okrem taktických a strategických úvah či kritérií, od začiatku zvažovalo aj nacionálno-politické hľadisko. Osobitne po skúsenostiach z roku 1915, keď napríklad už spomenutý 28. pluk na karpatskom fronte sa vzdal (čo si armádne velenie zapamätalo) „útočiacim Rusom – ako sa bolo možno domnievať – bez odporu, ale určite bez dôraznejšieho odporu“;³⁰ uvedené nacionálno-politické hľadisko hlavné velenie rozhodne neopustilo – skôr naopak. Istou preventívnou metódou voči dezerciam k nepriateľovi a v záujme znovunastolenia disciplíny bolo, že mužstvo niektorých útvarov premiešali, čiže pozmenili národnostné zloženie útvarov.³¹ Neskôr sa tvorili aj dodatočné (pridané) pluky národnostne zmiešané – tzv. multinacionálne. Diferencovaná národnostná skladba v rámci vojskových telies síce na jednej strane pôsobila retardačne, čo zabraňovalo dezerciam väčšieho rozsahu, ale na druhej strane to znižovalo bojovú hodnotu telesa. Lebo odhliadnuc od rečových komplikácií vo velení, národnostná uzavretosť (jednotnosť) mohla byť aj rozhodujúcim faktorom výkonnosti (bojovej sily) jednotky.³² Napriek všetkým ťažkostiam i komplikáciám, ktoré už pri mobilizácii a zostavovaní takých jednotiek vyvstávali, hlavné velenie, najmä v druhej polovici roku 1917, uvedomelo prikrročilo k budovaniu takýchto multinacionálnych jednotiek.

Svojím spôsobom istú preventívnu funkciu voči masovým dezerciam plnili aj rôzne organizačné presuny, respektíve premiešanie „menej spoľahlivých“ jednotiek so „spoľahlivými“ na fronte – od jari 1915 aj rakúsko-uhorských jednotiek s nemeckými. To všetko však iba v záujme upevnenia disciplíny a zvýšenia bojaschopnosti mnohonárodnostnej armády, ktorú čoraz viac museli podopierať nemecké barličky. V týchto súvislostiach aj slovenské jednotky 14. bratislavskej a 27. košickej pešej divízie boli vyčlenené z 1. a 4. armády a zaradené do 2. armády Böhma-Ermolliho, ktorá práve na ľavom boku susedila s novovytvorenou nemeckou 11. armádou generála Augusta Mackensena – čo mala rozhodujúci podiel na prielome v priestore Gorlic v máji 1915.

Pokiaľ išlo o slovenské jednotky, v ďalšom období bojov na východnom fronte sa nestretáme s prípadmi ich zlyhania, skôr úplného bojového vyčerpania, najmä v súvislosti s Brusilovovou ofenzívou v roku 1916. V jej súvislosti padlo napríklad do zajatia aj asi 2000 vojakov a 50 dôstojníkov prešovského 67. pešieho pluku 27. pešej divízie, ale nevzniklo podozrenie z masovej dezercie. Ťažké straty utrpeli nielen slovenské jednotky 27. pešej divízie, ale načisto vyčerpanú 14. pešiu divíziu museli stiahnuť do zálohy a po doplnení ju presunuli na taliansky front. Aj na rieke Soči (Isonzo) sa vojaci trenčianskeho 71. a bratislavského 72. pešieho pluku 14. pešej divízie viackrát vyznamenali v súvislosti s 10. a 11. sočskou ofenzívou Talianov v roku 1917. Úspešne napredovali tiež v súvislosti s vydareným prielomom rakúsko-uhorských a nemeckých vojsk pri Caporette (Kobarid) až k rieke Piava.³³

Až v súvislosti s ofenzívou rakúsko-uhorskej armády na rieke Piava sa po prvý raz stretáme s nebezpečne rušivým, respektíve zhubným vplyvom na morálku slovenských frontových jednotiek, ktorý pochádzal zo zázemia. Išlo totiž o to, že na začiatku júna 1918 (teda krátko pred ofenzívou na Piave, ktorá sa začala 15. júna 1918), prebehli v náhradných práporoch 71. i 72. pešieho pluku vojenské vzbury navrátilcov z ruského zajatia, pričom jednou z hlavných príčin týchto revolt bolo práve úsilie navrátilcov vyhnúť sa akýmkoľvek spôsobom bojovému

³⁰PLASCHKA, R. G. – HASELSTEINER, H. – SUPPAN, A.: Innere Front. Militärassistentz, Widerstand und Umsturz in der Donaumonarchie 1918. I. Band. Wien 1974, s. 37. Podrobnejšie pozri aj PLASCHKA, R. G.: Zur Vorgeschichte des Überganges von Einheiten des Infanterieregiments Nr. 28 an der russischen Front 1915. In: Österreich und Europa. Festgabe für Hugo Hantsch zum 70. Geburtstag. Graz (Wien) Köln 1965, s. 455-466. Porovnaj tiež FUCÍK, J.: Pražský peší pluk č. 28 v ťažení 1914-1915. In: Od Sarajeva k Velké válce. II. zv. Praha 1995, s. 9-46.

³¹KUN, J.: Az Osztrák – Magyar Monarchia hadserege gyalogos és lovas csapattesteinek (önálló alosztályainak) nyelvi szerinti százalékos megoszlása (1918. május). In: Hadtörténelmi Közlemények, 1974, č. 1, s. 105.

³²PLASCHKA, R. G. – HASELSTEINER, H. – SUPPAN, A.: c. d., s. 37.

³³Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: c. d., s. 31, 49-50.

nasadeniu do ofenzívy na Piave. To stačilo, že aj na frontové jednotky týchto slovenských plukov sa začalo hľadieť s podozrením, prestávali byť v očiach velenia spoľahlivé. Ako hovoria niektorí pamätníci, na frontovej línii boli postavené tak, „že Slováci vždy museli bojovať uprostred bojovej zostavy, aby nemohli dezertovať“.³⁴ Pritom napríklad veliteľ 71. pešieho pluku na Piave vydal osobitný manifest, kde sa okrem iného hovorilo: „Vojaci, prichádzam k Vám ako veliteľ pluku z tých najslávnejších plukov monarchie, aby som vám tlmočil výslovné pobúrenie hrdinov v poli nad tými hanebnými skutkami, ktoré zinscenovalo začiatkom júna mužstvo náhradného práporu, pozostávajúceho väčšinou z navrátilcov, ktorí pozabudli na svoje povinnosti, a tým zhanobili tak znamenité meno mojich „71-nikov“. 44 prekliatych buričov a iniciátorov leží už pod zemou. Ich mená pripamätujú časopisy celej krajiny. Niektorí odpykávajú ťažké tresty pre hanebné skutky a pluk je pošpinený na večné časy...“³⁵

Do poslednej dekády októbra 1918 vývoj na frontoch, rozmach národnooslobodzovacieho hnutia utláčaných národov a národnosti monarchie, rozpad monarchie a s tým súvisiaci rozklad rakúsko-uhorskej armády natoľko pokročili, že začiatok ofenzívy 51 divízií Dohody na celom talianskom fronte 24. októbra 1918 znamenal koniec existencie rakúsko-uhorskej armády. Hnutie odporu pod týmto tlakom rýchlo prerástlo do otvorených vzbúr celých plukov a divízií demoralizovanej armády na fronte. Dôstojníci, ktorí dovtedy obdivuhodne udržiavali armádu ešte pohromade, úplne stratili moc nad mužstvom, subordinácia sa porušila, a tak rozklad armády bol nezvratný. Pritom významnú úlohu v tejto konečnej etape rozpadu armády zohrala práve známa východoslovenská 27. pešia divízia (najmä jej lučenecký 25. peší pluk), ktorá sa už 25. októbra vzbúrila a vynútila si stiahnutie z Tirolska a odsun do Uhorska, čím sa začal rozpad celého rakúsko-uhorského frontu v Taliansku. Aj v tomto prípade však nemalú úlohu zohrali správy o vnútropolitických udalostiach v monarchii z budapeštianskeho parlamentu, o ktorých sme sa zmienili.³⁶

Je nesporné, že zosilňovanie ctenia národnej identity a neskôr rozmach hnutí smerujúcich k utvoreniu samostatných národných štátov, nenechalo ani rakúsko-uhorskú armádu nedotknutú. Velenie ozbrojených síl monarchie na to citlivo reagovalo hneď od začiatku a ústredné vojenské orgány vynakladali veľké úsilie, aby najrozličnejšími opatreniami oddelili, respektíve izolovali ozbrojené sily od vplyvu národnostných hnutí s cieľom sformovať z vojenských más poslušný nástroj celorišských záujmov. Pokiaľ išlo o frontové jednotky, to sa s určitými problémami rakúskemu veleniu v podstate aj darilo až do záverečnej etapy svetovej vojny. O poznanie náročnejšie sa však toto úsilie presadzovalo medzi zväzkami rakúsko-uhorských jednotiek v zázemí, kde možnosť pôsobenia nacionálno-politických vplyvov bola bezprostrednejšia, akútnejšia i nebezpečnejšia. Najmä v posledných rokoch vojny, keď dochádzalo k čoraz častejšiemu nasadzovaniu vojenských jednotiek v zázemí do tzv. asistenčii (t. j. jednotiek súcich vykonávať vojenské pomocné zásahové akcie), aby sa potrebnou silou (mocou) pomohlo presadzovať záujmy štátu. Práve tu akcieschopnosť asistenčnej jednotky v nie poslednom rade mohla byť determinovaná aj jej vnútornými postojmi, správaním, istým stupňom podľa armádneho velenia nebezpečných motivácií. Pritom v chápaní vojenského vedenia až do roku 1918 výrazne stála v popredí práve obava z motivácií prameniacych z nebezpečného vplyvu nacionalistických ideológií.³⁷

Jednou z metód, ktorou sa ústredné vojenské orgány usilovali brániť tomuto vplyvu, bola dislokačná politika, ktorá cez vojnu prekonala značný vývoj. Pokiaľ ešte na začiatku vojny sa v podstate dodržiavala zásada, že náhradné prápory majú byť posádkou v rámci územia ich právomoci – zväčša v sídelnom meste príslušného doplňovacieho veliteľstva – tak v roku 1918

³⁴HRONSKÝ, M.: Vzbura slovenských vojakov v Kragujevci. Martin 1988, s. 142.

³⁵Tamže, s. 141-142.

³⁶Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: c. d., s. 89-90.

³⁷PLASCHKA, R. G. – HASELSTEINER, H. – SUPPAN, A.: c. d., s. 35.

to už zďaleka neplatilo. Takmer 60 percent náhradných (doplňovacích) telies peších jednotiek rakúsko-uhorskej armády bolo cez vojnu novo dislokovaných.³⁸

Pokiaľ išlo o dislokáciu náhradných práporov peších plukov – teda tej najvýznamnejšej základne armády v zázemí – uplatňovali sa tu v zásade nasledujúce prístupy: náhradné prápory plukov prevažne nemeckej národnosti boli spravidla ponechávané v ich mierovej posádke. Náhradné telesá s prevažne maďarským mužstvom bývali zámerne premiestňované na české územia. České náhradné prápory boli až na niekoľko málo výnimiek premiestňované na maďarské, resp. nemecko-rakúske územia. Osobitná pozornosť sa venovala vojenským útvarom s mužstvom čiastočne srbskej národnosti a aj väčšinovo chorvátske, pravda, Srbmi premiešané mužstvo náhradných práporov, bolo tiež premiestnené na cudzie rečové územia. Slovinské náhradné formácie dislokovali na nemecké jazykové územia. Nacionálne motívy zohrali svoju úlohu aj pri rozmiestňovaní prevažne rumunských náhradných práporov do cudzích rečových oblastí, no menej zreteľne možno nájsť nacionálne momenty pri dislokácii poľských, resp. ruských náhradných práporov.³⁹

Z územia Slovenska presídlili cez vojnu iba náhradné útvary štyroch jednotiek, pričom nie vo všetkých prípadoch sú zreteľné nacionálne motívy. Náhradný prápor 12. pešieho pluku spoločnej armády dislokovali z Komárna do Veľkého Bečkeréku (Zrenianin), náhradné teleso 19. práporu poľných strelcov z Komárna do Užice (Srbsko) a náhradný prápor 67. pešieho pluku spoločnej armády z Prešova do Užhorodu (do sídla 66. pešieho pluku, ktorý naopak presídlili do Prešova). V druhej polovici roku 1918 sa náhradný prápor 67. pešieho pluku znovu vrátil do Prešova, podobne ako náhradné teleso 19. práporu poľných strelcov z Užice do Komárna. Zjavne nacionálne momenty rozhodne sekundovali pri presídlení náhradného práporu trenčianskeho 71. pešieho pluku, ako jednotky s najpočetnejším zastúpením mužstva slovenskej národnosti, ktorú dislokovali najskôr do sedmohradského Szászvárosa (dnes Oraštie), potom do Kragujevca a po jeho vzbure v júni 1918 do sedmohradskej Bistricy.⁴⁰

Pre objektívnejší pohľad na vojnovú dislokačnú politiku rakúsko-uhorskej armády v zázemí treba však vychádzať z toho, že základňa náhradných (doplňovacích) telies bola už cez vojnu stanovená veľmi široko. Pôvodne náhradné telesá mali všeobecnú funkciu starať sa o pokiaľ možno rýchle dodávanie (doplňovanie) vycvičených vojakov na front, pričom každé náhradné teleso doplňovalo určenú frontovú jednotku. V čase mieru boli náhradné telesá málo početné a ich úlohou bolo iba evidovať všetkých neaktívnych príslušníkov, starať sa o výcvik náhradných záložníkov. Počas vojny to však bol už vlastne zberný káder. Do jeho početných stavov boli zaradení všetci, ktorí patrili do prezencie poľného útvaru, ale z nejakej príčiny zostali v náhradnom útvare. Ďalej sem patrili všetci záložníci, ktorých nepribrali na doplnenie stavov poľného útvaru, náhradní záložníci a novopovolani regrúti – odvedenci. Náhradné teleso malo predovšetkým zabezpečovať permanentne prebiehajúce doplňovanie mužmi pre frontovú jednotku a predpokladom toho mal byť stály výcvik. Kedykoľvek sa ukázalo, že je nevyhnutné postaviť náhradu pre front, zostavovali z disciplinovaných a vycvičených dôstojníkov, poddôstojníkov a mužstva pochodové prápory (maršbatalióny), ktoré ako uzavreté pochodové jednotky boli presunuté do etapy (priestoru za frontom) poľnej armády, kde dostali posledné poučenie a hneď potom boli pridelené frontovým plukom na doplnenie stavov.⁴¹ Vojensko-politické udalosti roku 1918 však spôsobili, že tieto náhradné doplňovacie telesá so svo-

³⁸HRONSKÝ, M.: K otázke vedenia vojny, doplňovania a zásobovania rakúsko-uhorskej armády v prvej svetovej vojne (1914-1918). In: Vojenské obzory – H, roč. 3, príl. č. 1/1996, s. 34.

³⁹Podrobnejšie pozri PLASCHKA, R. G. – HASELSTEINER, H. – SUPPAN, A.: c. d., s. 39-41. Autori vychádzajú z „Dislokačného prehľadu všetkých útvarov cisársko-kráľovskej (ďalej c.--k.) armády, c.--k. vlastibrany, uhorských kráľovských honvédov, c. k. a uh. kráľ. domobrany a žandárstva v zázemí“, Viedeň 1918.

⁴⁰HRONSKÝ, M.: K otázke vedenia vojny ... c. d., s. 34.

⁴¹Tamže, s. 41-42, pozn. 15 a 16.

jou kľúčovou funkciou v tyle sa osobitým spôsobom dostávali do popredia aj ako prvotne kompetentné na stavanie vojenských asistenčných jednotiek pre zázemie.⁴²

Takto jedným z dôvodov, prečo dochádzalo k spomínaným zmenám v dislokácii, bol aj ten, že náhradné jednotky sa často poverovali asistenčnými úlohami a ich náhradné teleso bolo potom presídlené do tých častí územia monarchie, kde vznikla potreba vojenskej asistencie (t. j. zásahu, resp. prítomnosti vojenskej brachiálnej moci). No omnoho častejšie a dôležitejšie dôvody, ktoré viedli k týmto dislokačným presunom, mali predsa len nacionálno-politické pozadie. V podstate vychádzali zo známych nacionálnych problémov mnohonárodnej monarchie a jej armády, z obáv a zámerov armádneho velenia odtrhnúť domovské telesá, ktoré mali výrazné zastúpenie mužstva jednej národnosti od nebezpečného domáceho zázemia a presunúť ich do cudzej rečovej oblasti, kde z nacionálnych hľadísk predpokladali väčšie možnosti využitia týchto jednotiek na asistenčné služby. Napríklad predpokladalo sa, že maďarské jednotky môžu byť v každom prípade použité proti akciám odporu v Čechách a české jednotky, aj keď len podmienene, zasa budú použiteľné v Uhorsku. Nemecké jednotky mali byť nasadené najmä proti Slovincom, Poliakom a Čechom, maďarské a bosnianske proti Nemcom, poľské proti Ukrajincom atď.⁴³

Napriek všetkej opatrnosti v dislokačnej politike sa hlavné velenie nevyvarovalo mnohých neočakávaných i protichodných výsledkov. Dokazuje to aj niekoľko prípadov týkajúcich sa Slovenska, respektíve slovenského obyvateľstva v Uhorsku. Napríklad Slovákov z Békéscsaby až do presídlenia náhradného práporu českého 102. pešieho pluku do ich mesta v júni 1915 vraj považovali za verných štátu. Od konca roka 1917 sa však maďarské vládne úrady začali hromadne sťažovať, že dislokácia a správanie mužstva náhradného práporu 102. pešieho pluku sa stáva pre mesto „veľmi škodlivým“ práve z nacionálno-politického hľadiska, lebo tam, kde maďarizácia už úspešne pokračovala, zdvihlo sa vinou českých vojakov nové slovanské cítenie a Česi vraj Békéscsabu skutočne učinili jedným z najväčších panslávskych hniezd.⁴⁴ Do vecí sa zamiešal aj uhorský ministerský predseda hovoriac o „ťažkých inzultoch na citoch najšľachetnejšej lásky k vlasti, kráľovi a dynastii“.⁴⁵ Napokon v marci 1918 vyšiel rozkaz na preloženie náhradného práporu 102. pešieho pluku z Békéscsaby do mestečka Hartberg.⁴⁶

Konkrétne z územia Slovenska chceli hlavní župani odpratovať aj ďalšie jednotky: z Liptovskej župy prevažne českú náhradnú kompániu (rotu) 2. práporu poľných strelcov (Feldjägerbataillon); z Tekovskej župy náhradnú batériu 25. horského delostreleckého pluku (65 percent Čechov); zo Spiša zmilitarizovaných (do vojska stiahnutých) českých robotníkov píly v Dolnej Lehnici; z Prešporskej župy českých domobrancov – robotníkov dynamitovej továrne v Bratislave a hlavný župan Trenčianskej župy si vyžiadal odvolanie mnohých českých vojenských lekárov zo Žiliny i Trenčianskych Teplíc s tým, že vraj na celom slovenskom území Horného Uhorska sú veľkým nebezpečím.⁴⁷ Ministerstvo vojny hlásené prípady vyšetrovalo a po prešetrení neraz podľa oznámenia sťažnosti rozhodlo preložiť. V prípade náhradnej roty 2. práporu poľných strelcov z Liptova a náhradnej batérie 25. horského delostreleckého pluku z Tekova však sťažnostiam nevyhovelo.

V pozadí obáv armádneho velenia prameniacych zo vplyvu nacionalistických ideológií boli aj číselne signalizujúce predpoklady o reálne existujúcej nadpolovičnej prevahe mužstva nemeckej a nemaďarskej národnosti v armáde. Preto vojenská byrokracia neprestajne sledovala

⁴²PLASCHKA, R. G. – HASELSTEINER, H. – SUPPAN, A.: c. d., s. 38.

⁴³Tamže, s. 41-42.

⁴⁴Magyar Országos Levéltár, Budapest (ďalej MOL), K 26, ME 1918, II tétel, 350 res. – kópia správy Policajného riaditeľstva Temešvár na Uhorské ministerstvo vnútra 20. XI. 1917.

⁴⁵Tamže, prísne dôverný prípis uhorského ministerského predsedu na ministra vojny (koncept) z 23. XII. 1917.

⁴⁶PLASCHKA, R. G. – HASELSTEINER, H. – SUPPAN, A.: c. d., s. 43-44 a pozn. 40.

⁴⁷Tamže, s. 43; MOL, K 26, ME 1918, III. tétel, 1.821 res. – prípisy hlavného župana z Trenčína ministromi vnútra z 15. 12. 1917 a 20. 2. 1918.

národnostné zloženie vojsk (aj v rakúskom Landwehri aj v honvédstve), a osobitne starostlivo sa registrovalo, aké jazyky dôstojníci okrem materinského ovládajú a na akom stupni. Pritom počas vojnových rokov sa početný stav vojsk oveľa rýchlejšie menil alebo vymieňal než v mierových časoch. Zdá sa, že národnostné členenie rakúsko-uhorskej armády už v roku 1915 spomínanú obavu do značnej miery opodstatňovalo. Z jedného tisíca príslušníkov mužstva v armáde ich 519 pripadalo na nenemecké a nemaďarské národnosti. Neporovnateľne priaznivejšia situácia pre Nemcov i Maďarov však pretrvávala v počtoch aktívnych i záložných dôstojníkov, kde Slováci mali evidentne najmenšie zastúpenie, čo názorne dokladá aj tabuľka národnostného zloženia v roku 1915. Vychádza vždy z jedného tisíca príslušníkov armády v jednotlivých kategóriách aktívnych i záložných dôstojníkov a mužstva.⁴⁸

Národnosť	aktívni		záložní		osoby mužstva
	dôstojníci	dôstojnícki aspiranti	dôstojníci	dôstojnícki aspiranti	
Nemci	761	648	568	514	248
Maďari	107	170	245	255	233
Česi	52	76	106	120	126
Slováci	1	1	1	2	36
Poliaci	27	18	33	47	79
Rusíni	2	2	5	9	78
Slovinci	5	4	8	15	25
Chorváti	27	60	19	23	92
Rumuni	10	17	7	7	70
Taliani	8	4	8	8	13
Spolu	1000	1000	1000	1000	1000

V roku 1917 prebehla v rakúsko-uhorskej armáde posledná veľká reorganizácia, ktorá sa pripravovala od mája a v druhej polovici roka bola už v plnom prúde. Mala predovšetkým zúročiť skúsenosti z predchádzajúcich rokov vojny, čo najviac prispôbiť armádu moderným požiadavkám vojny, ale novú organizáciu si vynucovali aj predchádzajúce veľké straty v pravidelných jednotkách rakúsko-uhorskej armády.⁴⁹ Svoje miesto našli aj opatrenia proti dezintegračným nacionálnym tendenciám v armáde, najmä pri vytváraní už spomínaných dodatočných, národnostne zmiešaných – multinacionálnych plukov. Napriek tomu, že pri ich mobilizácii a zastavovaní vznikali problémy. Tieto nové cisársko-kráľovské pešie pluky č. 103 až 139 a č. 203 a 204 (nové honvédske pešie pluky od č. 300 vyššie) totiž nemali vlastné telesá a boli odkázané na náhradné jednotky starých útvarov, ktoré museli dodať mužstvo a materiál.⁵⁰ V tomto období napokon silnela tendencia armádneho velenia vytvárať viacnárodnostné pluky a prápory aj pri starých plukoch. Takto už v máji 1918 viac ako 90 percent jednej národnosti malo iba niekoľko vojenských telies – najmä nemeckých, alebo maďarských (s výnimkou chorvátskych či chorvátsko-srbských) a ojedinele iných.⁵¹

Celkový percentuálny prehľad národnostného zloženia zväzkov (i samostatných pododdielov) pechoty a jazdeckta rakúsko-uhorskej armády operačné oddelenie Hlavného veliteľstva armády (K. u. k. Armeekorpskommando – ďalej AOK) zostavovalo vo forme farebných

⁴⁸Österreich – Ungarns letzter Krieg 1914-1918. II. Beilagen. Das Kriegsjahr 1915. I. Teil. Wien 1931. Beilage 1. Tabelle 5.

⁴⁹Podrobnejšie pozri HRONSKÝ, M. – KRIVÁ, A. – ČAPLOVIČ, M.: c. d., s. 73-76.

⁵⁰Tamže, s. 75.

⁵¹Konkrétne pozri PLASCHKA, K. G. – HASELSTEINER, H. – SUPPAN, A.: c. d., s. 37, pozn. 15.

tabuliek podľa hlásení, ktoré došli v máji 1918.⁵² Poslednú sumarizáciu o národnostnom zložení vydalo operačné oddelenie AOK 26. 8. 1918. O národnostnom zložení delostrelectva AOK nevydalo sumarizáciu.⁵³

Z uvedených materiálov AOK vychádzali nezávisle aj traja rakúski historici⁵⁴ a maďarský historik⁵⁵ pri spracovaní celkových prehľadov (tabuliek) národnostného zloženia pechoty a jazdeckta rakúsko-uhorskej armády v máji 1918, pričom oba prehľady boli publikované v roku 1974. Pri sústavnom porovnávaní práve z nich sme vychádzali aj my, keď sme zostavovali Prehľad percentuálneho zastúpenia Slovákov v peších a jazdeckých jednotkách rakúsko-uhorskej armády v máji 1918.⁵⁶

Z prehľadov uvedených v prílohách možno sumarizovať, že zo 141 (č. 11–139 + 203–204) plukov pechoty spoločnej armády Slováci boli v percentuálnom zastúpení od 0,5 % vyššie prítomní v 57 plukoch. Z toho ich prítomnosť do 1 % bola evidovaná v 18 peších plukoch. Nad 3 % a do 5% mali zastúpenie až v 20 plukoch a od 5 % do 10 % mali zastúpenie v 7 plukoch. Nad 10 % do 30 % boli zastúpení v 5 plukoch a od 30 % až do 50 % sa nachádzali v 2 peších plukoch. Nadpolovičnú väčšinu mali iba v 5 peších plukoch spoločnej armády, z toho najviac percent v starom trenčianskom 71. pešom pluku (80 %) a v dodatkovom, čiže novovytvorenom 112. pešom pluku až 86 %, čo predstavovalo absolútnu výnimku a možno si to vysvetliť iba tým, že tento pluk bol na jar 1918 odvelený na západný front.

V ďalších jednotkách (plukoch a samostatných práporoch, resp. rotách) pechoty spoločnej armády mali Slováci najväčšie zastúpenie v cisársko-kráľovských práporoch poľných strelcov (jágrov). Z celkového počtu 32 týchto práporov (č. 1–32) boli prítomní v 10 a z toho v 7 mali zastúpenie do 15 %. V zostávajúcich troch mali najväčšie zastúpenie: v prešovskom 32. prápore (39 %), lučeneckom 29. prápore (40 %) a nadpolovičnú väčšinu v komárňanskom 19. prápore poľných strelcov (53 %). Nachádzali sa aj v dvoch (spomedzi 6) c.-k. práporoch strelcov (jágrov – hraničiarov). V prápore č. V. mali dokonca 32 % zastúpenie. V zastúpení od 1 % – 10 % sa nachádzali aj v štyroch stotínach (rotách) horských strelcov. Ich prítomnosť od 0,25 % – 2 % v niektorých bosensko-hercegovinských plukoch (práporoch) spoločnej armády bola skôr symbolická a prezentovali ju dolnozemskí Slováci.

Pokiaľ išlo o honvédske pešie pluky, tak zo spolu 46 evidovaných plukov mali Slováci zastúpenie od 0,5 % vyššie v 41 plukoch. Z toho do 1 % iba v 8 plukoch. Nad 1 % do 5 % bola ich prítomnosť najpočetnejšia – až v 17 plukoch, pričom od 5 % do 10 % iba v 4 plukoch. Vyše 10 % až do 30 % sa nachádzali v 7 plukoch a od 30 % do 50 % v 4 plukoch. Nadpolovičnú väčšinu mali iba v trenčianskom honvédskom pešom pluku č. 15 (70 %). Pri všetkých špecifikách percentuálne rozloženie národnostného zastúpenia Slovákov v peších plukoch spoločnej armády a v honvédskejších peších plukoch sa dosť podobalo, s tým rozdielom, že v porovnaní s rokom 1914 si Slováci udržali nadpolovičnú väčšinu vo viacerých peších plukoch spoločnej armády ako v honvédskejších peších plukoch. Skôr za symbolickú možno považovať 2-percentnú prítomnosť Slovákov v cisárskom streleckom pluku (Landwehr) č. 8 zo Salzburgu.

Z uvedených kráľovských domobraneckých peších plukov (Landsturm) sa Slováci nachádzali v 17 plukoch, pričom ich percentuálne zastúpenie v týchto jednotkách sa pohybovalo od 1 % do 25 %. Z toho od 1 %–10 % mali zastúpenie až v 11 plukoch. V jednom prípade, v počte 7 %, sa nachádzali aj cisárskom domobraneckom pešom prápore č. 42.

⁵²Kriegsarchiv, Wien (ďalej KAW), Neue Feldakten. K. u. K. Armeeeoberkommando Op. Abt. Op. Nr. 109 100.

⁵³Zrejme hlavnou príčinou bola veľká vnútorná reorganizácia, ktorou v posledných rokoch vojny prešlo delostrelectvo i jeho veľká rozčlenenosť. Treba mať na zreteli, že počas vojny sa počet delostreleckých batérií strojnásobil. Napríklad v roku 1914 sa divízne delostrelectvo skladalo zo 7, ale v roku 1918 už z 21 batérií (KUN, J.: c. d., s. 1).

⁵⁴PLASCHKA, R. G. – HASELSTEINER, H. – SUPPAN, A.: c. d. Band II. Wien 1974, s. 335–357. Ďalej sa bude v tabuľkách uvádzať ako podkladový materiál (R) rakúsky.

⁵⁵KUN, J.: c. d., s. 1–131. Ďalej sa bude v tabuľkách uvádzať ako podkladový materiál (M) maďarský.

⁵⁶Pozri Prílohu – tabuľky č. I–VII.

V jazdeckých jednotkách spoločnej armády sa Slováci nachádzali: z 15 dragúnskych plukov iba vo dvoch, ale v jednom z nich (č. 5) mali 34 % zastúpenie. Zo 16 husárskych plukov mali od 1 % do 15 % zastúpenie v 10 plukoch a z 13 hulánskych plukov mali iba v jednom symbolické 1-percentné zastúpenie.

V uhorských honvédskejších husárskych plukoch, ktorých bolo spolu 10, sa Slováci nachádzali v 7 plukoch v percentuálnom rozmedzí od 1 % do 16 %. Zaznamenaná bola aj ich 4-percentná prítomnosť v jednom domobraneckom husárskom pluku.

Napokon aj zo Slovákov sa tvorili vojenské asistencie. V dvoch prípadoch mali výraznejší podiel (23 % a 35 %) na vytvorení asistenčných práporov z náhradných telies plukov a v troch prípadoch boli prítomní (5 %, 11 % a 14 %) aj vo vojenských žandárskych jednotkách.

Súhrnne možno konštatovať, že keď vychádzame z celkového 4-percentného zastúpenia Slovákov v rakúsko-uhorskej armáde, toto ich zastúpenie bolo dosť rozptýlené najmä do peších jednotiek spoločnej armády i honvédov. Do istej miery to bolo odrazom ich prirodzeného rozptylu po území habsburskej monarchie (keďže len menšia časť jednotiek, v ktorých sa Slováci nachádzali, tradične doplňovala vojakov z dnešného územia Slovenska). No ešte vo väčšej miere mali na tom svoj podiel vojensko-organizačné a nacionálno-politické dôvody. Práve tieto s predlžujúcou sa vojnou rástli i silneli a spomínaný rozptyl Slovákov v armáde neustále zväčšovali – už len vytváraním nových či špeciálnych jednotiek. V našom prehľade sa to najvýraznejšie prejavuje v pomerne veľmi širokom zastúpení Slovákov v nových, dodatkových peších plukoch, ktoré mali čísla od 103-139 a č. 203. a 204.

Na druhej strane však cez vojnu objektívne pokleslo národnostné zastúpenie Slovákov v tzv. starých, tradične „slovenských“ plukoch spoločnej armády a ešte očividnejšie v honvédskejších peších plukoch, v ktorých ešte v roku 1914 mali Slováci výrazný podiel (40-41 %) alebo dokonca v troch prípadoch aj väčšinu (išlo o pluky: č. 13 – 51 % Slovákov; č. 14 – 85 % Slovákov; č. 15 – 85 % Slovákov). Ani v jednom pešom pluku spoločnej armády zastúpenie Slovákov v máji 1918 nedosahovalo 90 % (to však už nedosahovalo ani v roku 1914). No s výnimkou bratislavského 72. pešieho pluku (vzostup z 51 % roku 1914 na 65 % roku 1918) a užhorodského 66. pešieho pluku (zo 46 % roku 1914 na 52 % roku 1918), v ďalších troch peších plukoch doplňovaných z územia Slovenska oproti roku 1914 v máji 1918 percentuálne zastúpenie slovenskej národnosti zjavne pokleslo (pluk č. 25 zo 41 % v r. 1914 na 16 % v r. 1918, pluk č. 67 zo 70 % v r. 1914 na 60 % v r. 1918 a pluk č. 71 z 85 % v r. 1914 na 80 % v r. 1918). Vzácnu vyrovnanosť v tomto smere si udržal iba komárňanský 12. peší pluk – 31 % v roku 1914 i v roku 1918.

Celkovo možno uzavrieť, že všetky metódy a formy úsilia armádneho velenia, ktorými sa snažilo predchádzať i čeliť nacionálno-politickým vplyvom v mnohonárodnostnej rakúsko-uhorskej armáde, najmä v poslednom roku prvej svetovej vojny, našli svoj odraz nielen v manipulovaní s masami slovenských vojakov na frontoch, ale aj v zázemí. Okrem dislokačnej politiky s náhradnými telesami, vytvárania asistenčných jednotiek a budovania viacnárrodných multinacionálnych jednotiek, patrila k tomu aj tendencia zoslabovať príliš jednoznačnú (viac ako 70-80 %) etnickú prevahu mužstva slovenskej národnosti aj v tzv. starých „slovenských“ peších plukoch spoločnej armády a ešte výraznejšie sa to prejavilo v peších plukoch honvédov, kde si Slováci udržali nadpolovičné zastúpenie iba v jednom pluku. V ďalších, tradične z územia Slovenska doplňaných honvédskejších plukoch, nemali ani 40-percentné zastúpenie. Na druhej strane pomerne výrazné a veľmi široké zastúpenie Slovákov bolo už v máji 1918 v nových honvédskejších peších plukoch s viacnárrodnostnou skladbou, ktoré mali čísla od 300 vyššie.

Národnostná príslušnosť vojenských máš iste nie vždy ako prioritný faktor ovplyvňovala vývoj vojenskopolitických udalostí prvej svetovej vojny. Napriek tomu národnostná otázka v ozbrojených silách Rakúsko-Uhorska zohrala svoju významnú polohu, predovšetkým v roku 1918, keď sa široko rozvinuli národnooslobodzovacie hnutia porobených národov smerujúce k utvoreniu samostatných národných štátov a rozklad zachvátil aj poslednú oporu habsburského mocárstva – armádu – ktorá nezostala voči týmto nacionálno-politickým vplyvom imúnna.

PREHĽAD PERCENTUÁLNEHO ZASTÚPENIA SLOVÁKOV V PEŠÍCH
A JAZDECKÝCH JEDNOTKÁCH RAKÚSKO-UHORSKEJ ARMÁDY V MÁJI 1918*

I. PEŠIE PLUKY SPOLOČNEJ ARMÁDY
CISÁRSKO-KRÁĽOVSKÉ (C.-K.) PEŠIE PLUKY

Číslo pluku	Nemci	Maďari	Česi	Slováci	Poliaci	Rusíni	Slovinci	Chorváti a Srbi	Rumuni	Taliani	Poznámka
5	2	74	1	1			2		19	1	
6	33	23,5	0,5	15,5	0,5	1,5		23,5	2		(R)
9	12	2	3	5	11	65		1	1		
11	19	1	72	1	1			6			
12	6	57	1	31	1,5	3,5					
16	1	2	2,5	8,5				86			(M)
23	33	43		1				15	8		
25	2	80	1	16					1		
28	5		80	2	1,5		1,5	10			
29	24	24,5	1,5	6				30,5	13,5		
33	19,5	34		3,5				1	42		(R)
34	1	93,5	1	4,5							(M)
37	5	49	4	2,5				3,5	35	1	(R)
38	5,5	73	6,5	2				2	11		(M)
39		82	1	1					16		
40	5		2	1	78	10		1		3	
45	16	2	3	3	41	32	3				(M)
48	2,5	82,5	1,5	1			0,5	12			
50	6,5	31		1		0,25	0,25		61		
51	2,5	46,5	2	1		0,25	0,25		61		
53	1	2	1	1				95			
55	12	1	2	1	25	57	1		1		
60	2	89	2	1,75	1,25	2		1,25	0,75		(M)
61	42	18	0,5	2	0,5	0,5		7,5	29		(M)
62	4	52	1	1			1	2	39		
63	8	23	1	1				1	66		
65	2	59	1	23		11			4		(M)
66	2	40		52,5					5,5		(M)
67	8	26		60				2	4		
70	10,5	8		5				76,5			(R)
71	4	14		80	1			1			
72	11	23	1	65							
76	46	40	8	2		1		3			
77	14	2,5	3	2,5	22	56					(R)
78	3	4	2	2				89			(M)
86	5	71	2	1		2	2	9	8		
96	1,5	3	0,75	0,75	0,25			93,5			(M)
100	26		18	8	38		8	2			(M)
109	8,5	1,5	2,5	1,5	35	50		0,5			(R)
112	2	8		86	4						

**I. PEŠIE PLUKY SPOLOČNEJ ARMÁDY
CISÁRSKO-KRÁĽOVSKÉ (C.-K.) PEŠIE PLUKY**
(pokračovanie tabuľky)

Číslo pluku	Nemci	Maďari	Česi	Slováci	Poliaci	Rusíni	Slovinci	Chorváti a Srbi	Rumuni	Taliani	Poznámka
116	3	6	1	7				80	3		
118	24		70	0,5	1		1	3	0,5		(M)
121	58		30	0,5	4	6		1	0,5		
123	30	58		2				8	2		(R)
124	15		1	1	13	60	1	2,5	6,5		
125	4	55		38	2			0,5	0,5		
126	2	89	3	6							(R)
128	9	44	2	1	5	31					(R)
129	29	20		4		24		3	20		(M)
130	6,5	3	3,5	2	27	49,5	1,5	3,5	3	0,5	
131	21	55	1,5	3,5		0,5	0,5	2,5	15,5		(R)
132	2	79	1	7	2	4	1	2	2		
133	8	63		10				2	17		
134	3	78,5	1,5	11,5	1,5		2		2		(M)
138	10	34		2		1		1	52		
203	7	20,5	7	12,5	3,25	3	0,5	40,5	5,75		
204	19	21,5	1	3	13	6		32	4	0,5	

II. ĎALŠIE PLUKY A PRÁPORY (ROTY) PECHOTY SPOLOČNEJ ARMÁDY

Číslo jednotky	Nemci	Maďari	Česi	Slováci	Poliaci	Rusíni	Slovinci	Chorváti a Srbi	Rumuni	Taliani	Poznámka
C.-k. bosensko-hercegovinské pešie pluky (prápory)											
4	3	0,5	2	0,5	1			93			(M)
5	3	0,75	2	0,25	0,75	0,25		93			(M)
I/VIII	4,5	12,5	1	2				79		1	(M)
C.-k. prápory poľných strelcov (jágrov)											
1	51		42	4				3			
2	41	2	53	2			1	1			
11	22	60,5	2	12				3,5			
12	38		57	1	4						
15	1,5	80		14	0,5		1,5	1	1,5		
19	13	33		53				1			
21	94		4	1	1						
26	5	91		2				2			
29	3	48		40		8			1		
32	6	46		39		4			5		
C.-k. bosensko-hercegovinské strelecké (jágerské) prápory											
31	36	7	25	1	16	3	2	2	3	5	
C.-k. prápory strelcov (jágrov) – hraničiarov											
III.	4	90,5		0,5				5			(M)
V.	10	34		32				24			
C.-k. stotiny (roty) horských strelcov											
12	21	33	4	10	7,5		1,5	9	14		(M)
14	50		8,5	3	4		8	26,5			(M)
19	73		4	2,25	6	1	2,75	11			(M)
31	36	7	25	1	16	3	2	2	3	5	(M)

III. PEŠIE VLASTIBRANECKÉ (LANDWEHR) A HONVÉDSKE PLUKY

Číslo pluku	Nemci	Maďari	Česi	Slováci	Poliaci	Rusíni	Slovinci	Chorváti a Srbi	Rumuni	Taliani	Poznámka
Cisárske strelecké pluky (Landwehr)											
8	14		72	2	7	5					
Honvédske pešie pluky											
3	3	69		2		22		4			
4	2	58		7				2	31		(R)
6	15	61		4		1		13	6		
9	3	59		37					1		
10	1	96		2		1					
11	4	77		3		15			1		
12	0,5	42		4		23		0,5	30		
13	13,5	48		38				0,5			(M)
14	3	79		18							
15	5	24		70					1		
16	8	55		22		1		2	12		
18	26	61		3	1		7	2			
19	11	66		1				9	12	1	
20	4	71		3				10	12		
21	3	54		1					42		
22	2	42		3					53		
23	5	33		4			58				(R)
25	0,5			1,5							
26		1		1				98			(R)
27	1	2,5		1	0,5			98			
28	5	3		2				95			
29	1	73		2				90			
30	1	73		1				2	23		
30	9	65		1	1		1	7	16		
31	3	74,5		7				1	14,5		
32	5	42		4					49		
33	0,5			0,5				99			(M)
34	13	65		14			1	4	3		
300	14	56		9				4	17		
301	16	48		9				15	12		
302	23	51		2				5	19		
305	14	50		11				6	19		
306	8	55		1				1	35		
307	13	54		14				4	15		
308	2	62		5				2	29		
309	7	53		3				2	35		
310	2	57		3				1	37		(M)
313	6	52		14		8		4	16		(M)
314	10,5	37		35				5	12,5		
315	4	47		31		1		3	14		
316/I	9	51		15				11	14		(M)
ruský prápor	6	43		4				2	45		(M)

IV. DOMOBRAŇECKÉ PEŠIE PLUKY (LANDSTURM)

Číslo jednotky	Nemci	Maďari	Česi	Slováci	Poliaci	Rusíni	Slovínci	Chorváti a Srbi	Rumuni	Taliani	Poznámka
Uhorské kráľovské domobranecké pešie pluky											
1	6	78	1	9	2			1	3		
3	3	60		6		4		3	24		
4/IV.	8	52		13				2	25		(M)
4/V.	16	52		12				7	13		(M)
4/VI.	6	52		1				4	37		(M)
5/I.	13	42		17				2	26		(M)
6	7	62		11				6	14		
8/VI.	10	31		5				19	35		(M)
9/I.	5	55		25					15		(M)
17	15	79		2,5			1,5	1	1		(M)
19	18	54		6				9	13		
20	5	55		9				6	25		
26/V.	2	5	1	2	1	1	1	82	5		(M)
29	6	90		1		1		2			
29/III.	2	76		1					21		(M)
30/I.	13	57		9		1		10	10		(M)
31/I.	3	62		19				1	15		(M)
Rakúske cisárske domobranecké prápory											
42	30		54	7	8			1			(M)

V. JAZDECKÉ JEDNOTKY SPOLOČNEJ ARMÁDY

Číslo pluku	Nemci	Maďari	Česi	Slováci	Poliaci	Rusíni	Slovinci	Chorváti a Srbi	Rumuni	Taliani	Poznámka
C.-k. dragúnske pluky											
5 9	56 22	1	5 2	34 1	2 10	1 34	1	1	28	2	(R)
C.-k. husárske pluky											
3 5 6 7 8 9 10 12 14 15	8 4 1 4 14 6 10 2 1 3	67 86 90 94 70 82 85 82 83 88		6 8 4 2 2 8 1 15 12 7		0,5		2 0,5 1	17 1 3		(M)
			1 1		1		1	8,5 3 2	3,5 1		(R)
			1		1	1			1		(M)
									2		
C.-k. hulánske pluky											
6	3	1	3	1	43	49					

VI. UHORSKÉ VLASTIBRANECKÉ (HONVÉDSKE)
A DOMOBRANECKÉ HUSÁRSKE PLUKY

Číslo pluku	Nemci	Maďari	Česi	Slováci	Poliaci	Rusíni	Slovinci	Chorváti a Srbi	Rumuni	Taliani	Poznámka
Honvédske husárske pluky											
1 2 3 5 6 7 9	2 8 5 4 6	92 84 75 77 90 90 78		2 7 2 16 4 9 1			3	2 3 1 1	2 6 12 2 1 14		(R)
Domobranecké husárske pluky											
1	9	81		4				5	1		

VII. ASISTENČNÉ JEDNOTKY
ASISTENČNÉ PRÁPORY UTVORENÉ Z NÁHRADNÝCH TELIES PLUKOV

Náhradný prapor pešieho pluku č. 65 z Mukačeva		Maďari 59	Slováci 23	Rusíni 10	Rôzni 8	Poznámka: (R) Dislokovaný do oblasti Chorvátsko - Slavónsko
Náhradný prapor honvédskeho peš. pluku č. 13 z Bratislavy	Nemci 15	Maďari 47	Slováci 35		Rôzni 3	Poznámka: (R) Dislokovaný v Uhorsku

ŽANDÁRSKE JEDNOTKY

Číslo jednotky	Nemci	Maďari	Česi	Slováci	Poliaci	Rusíni	Slovinci	Chorváti a Srbi	Rumuni	Taliani	Poznámka
Poľní žandári	8	37	6,5	5	3			34	6,5		(M)
1. prapor žandárskeho pluku (asistenčného)	11	30	3	14	1		1	26	14		(M)
Žandársky prapor „S“	17	21	10	11			8	27	6		(M)

* Tento prehľad na základe uvedených prác rakúskych historikov a maďarského autora (pozn. 54 a 55 textu) eviduje výskyt nejakej národnosti s presnosťou 0,25 %. V jednej rubrike spája tri národnosti (Chorváti, Srbo-Chorváti, Srbi) a neuvádza osobitne rubriku „iné“, keďže v jednotkách evidujúcich prítomnosť Slovákov to nebolo potrebné. Treba tiež povedať, že podľa uvedených podkladov rakúskej i maďarskej proveniencie nie je obraz národnostného zloženia všetkých peších a jazdeckých jednotiek rakúsko-uhorskej armády úplný, čiže je tu menšie percento útvarov, o ktorých neexistujú potrebné údaje, čo v prípade Slovákov je celkom irelevantné.

V niektorých prípadoch podkladový materiál rakúskych autorov (ďalej (R)) a podkladový materiál maďarského autora (ďalej (M)) sa celkom nezhodujú. V drvivej väčšine ide o rozdielnosti vyjadrené do 0,5 % v prospech alebo neprospech národnostného zastúpenia Slovákov. Iba v ojedinelých prípadoch sú tieto diferencie aj pár percentné. Tieto diferencie sa v našom prehľade odrážajú tak, že sme sa vždy priklonili na stranu, ktorá uvádzala vyššie percentuálne zastúpenie Slovákov v konkrétnej jednotke s tým, že v poznámke je uvedený rakúsky (R) alebo maďarský (M) podklad, z ktorého čerpáme údaje. V prípade zhody oboch podkladových materiálov sa tieto značky neuvádzajú. Kombinované (arabsko-rímske) čísla v prvej rubrike predstavujú organizačné čísla práporov.

K tomu, prečo pri nerovnosti údajov sme sa bez váhania rozhodli prikloniť k údajom o vyššom percentuálnom zastúpení Slovákov, stačí len doslovne odcitovať kritický prístup autora maďarského podkladu (M). Ten síce konštatuje, že jeho materiál o národnostnom zložení armády monarchie vyhotovený zo sumarizácie operačného oddelenia AOK poskytuje približne verný obraz o dobových reáliách, ale netreba zabúdať, že: „Na vojakov totiž – podľa toho kde boli vojská dislokované, z akých oblastí boli vojaci povolani a či išlo o spoločný, alebo honvédske útvary – sa vyvíjal duchovný a fyzický teror nerovnej veľkosti. Ovplyvňovanie v niektorých prípadoch malo brutálne a agresívne formy a smerovalo k tomu, aby odhliadnuc od okolností, vojaci sa hlásili predovšetkým za Rakúšana alebo Maďara.“ (KUN, J.: c. d., s. 5).

V každom prípade súběžným porovnaním (R) a (M) podkladu sa vykonala ich vzájomná kontrola, čo iste zvýšilo aj objektivnosť pohľadu na stanovenú otázku a možno povedať, že predložený prehľad (I – VII) podáva v podstate vyčerpávajúci a dosť verný obraz o percentuálnom zastúpení Slovákov v peších a jazdec-
kých jednotkách rakúsko-uhorskej armády v poslednom roku jej existencie.

M. HRONSKÝ: ZUR NATIONALITÄTENFRAGE IN DER ÖSTERREICH-UNGARISCHEN ARMEE IN DEM I. WELTKRIEG (VERTRETUNG DER SLOWAKEN IN DEN INFANTERIE-EINHEITEN UND REITEREINHEITEN IM 1918)

Diese Studie behandelt die Problematik der Nationalitätenfrage in der Österreich-Ungarischen Armee in der Zeit des I. Weltkrieges mit besonderer Hinsicht zu den Slowaken. Sie geht von der Nationalitätenproblematik dieser Armee vor dem Weltkrieg aus und stellt fest, daß alle Aspekte der Nationalitätenproblematik vor dem Krieg haben sich auch ihre immanente Entwicklung in der Österreich-Ungarischen Armee behalten. Dieses Problem hat in der Armee bestimmt seine Wichtigkeit nicht verloren, wobei alle Zeichen und Aktivitäten, die mit seiner Existenz zusammenhängen, haben sich in der Zeit schon in sehr pragmatische Bemühungen und Maßnahmen zur Erhöhung, bzw. Erhaltung der Kampffähigkeit der Multinationalen Armee an den Fronten und zur Erhaltung der Ruhe, Ordnung und Leistungsfähigkeit des Hinterlandes umgewandelt. In diesen Zusammenhängen zeigt diese Studie die Frage der Verlässlichkeit und Loyalität der Mannschaft, die Frage der Exterritorialität in der Dislokation der Ersatzkörper der Einheiten im Hinterland. Zeigt die Frage der Sprachverschiedenheit der Österreich-Ungarischen Streitkräfte, was auch wichtige Auswirkung an die Aktionsfähigkeit der Einheiten ausgeübt hat. Bei den Untersuchungen des nationalen Aspektes der Zerlegung der Monarchie und der Nationalitätenfrage und deren Zerlegungswirkung in der Armee zeigt nicht nur die antiösterreich-ungarische Bewegung der Soldaten der untergeordneten Nationen und Nationalitäten, sondern auch die Folgen der desintegrierenden Bestrebungen und Tendenzen der Ungarn im Rahmen des traditionellen Rivalisieren in der Armee. Stellt fest, daß die oberste Armeeführung die Gefahr einer divergenten Auswirkung der Nationalitätenproblematik in der Armee gar nicht unterschätzt hat, weil dieser Tatsache manchmal wichtige Entscheidungen von strategischen Bedeutung gezwungen war zu unterordnen.

Mit besonderer Hinsicht zu verfolgt diese Studie die Situation, sowie die Stellungnahmen der slowakischen Gesellschaft zum Krieg und zur Armee seit dem Ausbruch des Weltkrieges, sowie die Gegenmaßnahmen seitens der Regierungs- und Armeebehörden. Zeigt den Kampfeinsatz und positive Beurteilung der Tapferkeit der slowakischen Soldaten in der ersten Kriegsperiode, sowie die Überläufe zum Feind, Desertionen und deren Anteil bei den Aufständen im Hinterland und letztendlich bei den Aufständen der Fronteinheiten. Dabei ist es unbestritten, daß die Stärkung des Nationalitätenbewußtseins und des Fühlens der nationalen Identität und später Wachstum verschiedener Bewegungen, die als Folge der Bildung der unabhängigen nationalen Staaten gehabt haben. Diese Tatsachen haben sich auch in der Österreich-Ungarischen Armee abgespiegelt. Eine der Methoden, die die zentralen Behörden eingesetzt haben, um diese Auswirkungen zu mindern, ist die Dislokationspolitik gewesen, die auch manchen „slowakischen“ Einheiten getroffen hat. Die Maßnahmen gegen den desintegrierenden nationalen Tendenzen haben in der Armee auch in der letzten großen Reorganisation der Österreich-Ungarischen Armee 1917 ihren Platz gefunden., vor allem bei der Bildung der national vermischten multinationalen Regimenter, wo auch slowakische Soldaten den Wehrdienst geleistet haben. Ebenso die prozentuelle Vertretung der Slowaken in den Infanterie- und Reitereinheiten der Österreich-Ungarischen Armee im Mai 1918 ist schriftlich und tabellarisch aus der Literatur, sowie den österreichischen und ungarischen Unterlagen zusammengestellt worden.